

HOZZÁSZÓLÁSOK

Dúzs János: Az Országos Szakmai Információs Rendszer kidolgozásának első szakaszáról c. cikkéhez*

Előző számunkban közzétett, vitára invitáló felhívásunk az országos információs rendszer kérdéseivel kapcsolatban nagy visszhangot váltott ki. A hozzászólásokból most hármat közlünk. Mint minden írásunk, ez is a hozzászólók (szerzők) szubjektív véleményét, s nem a Szerkesztőség álláspontját képviselik. (— a szerk.)

I.

A CÉLKITŰZÉSEK NAGYOBBFOKÚ TISZTÁZÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE

Úgy tűnik, a célok tisztázása nem kerülheti meg a célok öntisztulásának időben is hosszabb tartalmú folyamatát. Az 1956. évi 5. sz. törvényerejű rendelet (könyvtári törvény) több mint egy évtizeden át jól töltötte be, éppen a hálózati elv érvényesítésével, könyvtári és információs feladatát, kiegészülve az 1003/1962.(I. 27.) Korm. sz. határozattal, mely az OMF-nek az információval kapcsolatos jogkörét és feladatkörét szabályozza.

A gazdasági és társadalmi változásokat részben kifejező, részben megalapozó új gazdaságirányítási rendszer a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején a szakosodás, de egyúttal az integráció-koordináció, más fogalmazásban a decentralizáció és centralizáció új lehetőségeit és feladatait teremtette meg mind hazai, mind nemzetközi vonatkozásban. Az Elnöki Tanács 1976. évi 15. sz. törvényerejű rendelete, mint új könyvtári törvény, ezen átmeneti időszakban született. Tükrözi e szakasz problémáit, nyitva hagy lehetőségeket a könyvtári-információs módszer- és eszköztár kialakulására. Az új igényekhez képest azonban részben túl későn, részben túl korán született. A tudományos kutató-fejlesztő munka vitelét és ennek információ-ellátását javítani hivatott TPB (Tudománypolitikai Bizottság) állásfoglalások országos feladatok megoldását jelentik, azonban már jellegüknél fogva sem térhetnek ki az egész problémakörre.

---

*

Könyvtári Figyelő 1978/3.

A kutatásnyilvántartások tartalmi tökéletesítése és célszerű teljessége is csak résztevékenység a Szakmai Információs Rendszer (SzIR) egészében, már amennyiben igaz az, hogy a jelenlegi szabályozások és gyakorlat módosításra szorulnak, és ez a módosítás egy, a vitákban és elő-koncepciókban kirajzolódó rendszer megalkotását kívánja. A SzIR-nek, az „országos” tartalmi szövegből OSzIR-re történő kiegészítése arra utal, hogy az OSzIR általában nemzetközi rendszerekhez kötött, de megkülönböztetetten a KGST-ben jogszabályilag is megalapozott Nemzetközi Tudományos és Műszaki információs rendszer (NTMIR) tagja, mely hazai és nemzetközi kapcsolataiban tárgyilag, eszközrendszerében és működési formáiban rendszerszemléletű felépítésben valósul meg.

Egyetértek DÚZS Jánosnak a Könyvtári Figyelőben is kifejezett véleményével: „... olyan szabályozás szükséges, amelyben a könyvtári, a dokumentációs és az információs szabályozás egyeztetve jelenik meg...”. Egy ilyen együttes szabályozásra már csak azért is szükség van, mert a rendszer tényleges működtetését megalapozó szakterületi-ágazati irányítás által a közeljövőben kidolgozandó tárca szintű ágazati jogszabályokban egységes és átfogó rendszernek kell megjelennie.

A KUTATÁS-FEJLESZTÉS INFORMÁCIÓELLÁTÁSA AZ OSzIR MEGALKOTÁSÁNAK CSAK EGYIK ELEME

A kutatás-fejlesztés információellátása hatékonyságának növelése érdekében történt magas szintű kezdeményezések keretében az OSzIR – elismerve ennek önmagában is döntő fontosságát –, vagy általában az információellátás és -hasznosítás folyamatában megtalálható Rendszer elsősorban olyan elemnek tekintendő, mely a kellő időben, kikerülhetetlen kényszerpályákon, az információk minden területén, az érintett szervek összes szintjein a Rendszer egységes, szabályozott, visszacsatolt és ellenőrzött, kényszerű, de egyúttal érdekeltségeiben önkéntes létrejöttét és működését eredményezi.

A kutatási és fejlesztési szektor és eredményeinek többszintű alkalmazási területei a népgazdaság döntő volumenét érintik. Tehát ezeknek mind szelektív információkkal történő ellátása, mind a kutatások hasznosítása súlyponti kérdés. Az alapkutatások, ill. az ezekhez közelálló szintű kutatások azonban a felhasználók nagyobb körét csak indokoltan később, de általában lépcsőzetesen érik el. A tágabb értelemben vett fejlesztésekben már megalapozottan bennfoglaltatnak a mindennapi termelési (és forgalmazási-szolgáltatási!) szektor igényei és lehetőségei; tárgyi közelségben és „fogyaszthatósági tálalásban” azonban még nem nyújtanak, nem is nyújthatnak elég adatot döntések meghozatalához, sem pedig a folyamatos intézkedésekhez és a végrehajtási módok kivitelezéséhez.

A szakterületi könyvtárak, az az ezres nagyságrendű terület, melyről az eddigi viták során nem esett elég szó, az új Rendszerben is megkívánja a maga súlyát, legalább akkorát, mint amekkorát a megelőző könyvtári törvény a termelési könyvtári hálózatnak, és benne a dokumentációnak – az OMKDK bekapcsolásával – eredményesen biztosított.

Az igazgatási-termelési-szolgáltatási szektorok információigénye azonban lényegesen különbözik a más jellegűektől.

Ezzel kapcsolatban csak utalok arra, hogy az OSzIR-nak az OMFB által kidolgozott, az OSzIR koncepciót előkészítő munkaközi anyagai helyesen biztosítanak kiemelt helyet NSIR-nek (Nemzetközi Speciális Információs Rendszer):

- Szabadalmak tára (a kapcsolatos mikro- és számítógéptechnikákkal együtt), és szolgáltatás-rendszere.
- Szabványügyek (a szabadalmaknál fentebb jelzett tárolási és szolgáltatási apparátussal kiegészülve). Rá kell azonban mutatni arra, hogy a nemzetközi és országos szabványok körét szükségszerűen kiegészíti az ágazati szabványok, szabványajánlások, műszaki irányelvek, (a sokszor hosszú életű ideiglenes műszaki irányelvek) stb. sokasága. Sok teendőnk van e területen még.
- Gyártmánykatalógusok, prospektusok (javasolom: cégirodalom, anyag- és időnormák, sőt árjegyzékek) mikrofilmbázisú tárának és forgalmazásának. Amennyiben egy ilyen tárat és szolgáltatást pl. egyetemi-főiskolai szintű könyvtárra telepítenek, e szolgálat munkatársainak, de már e rendszer tervezőinek át kell itatódniuk egy termelés-szolgáltatási típusú könyvtár munkatársával (az adatok üzemszerű bevitele, korrekciója, jeladása, gyorsaság, szolgálat stb.).

Az igazgatási (államigazgatási, szakigazgatási) dokumentáció és információ nem nélkülözheti a nemzetközi vonatkozású anyagokat (kormányzati jelentések, törvényelőkészítések anyagai, nemzetközi szervezetek és szakosított szervek munkaanyagai, ajánlái stb.). Ezek általában az Országgyűlési Könyvtárban – hozzáférhetően – megtalálhatók; jelentős részük más főhatóságokhoz kerül. Ezek általában tartalmilag nem dokumentációs ellenőrzött anyagok. Az új Rendszernek meg kellene szerveznie ezen dokumentumtípusok tervszerű gyűjtését, bizonyos esetekben feltárását és szolgáltatását, tömörítő formában – megrendelésre –. Az Országgyűlési Könyvtár – bár ezen állomány nagyobb részét birtokolja –, adottságainál fogva nem elsődlegesen terhelhető a jelzett szolgáltatási feladatokkal.

Egyik megoldás lenne: az OMFb koordinálásával, talán az OMKDK végrehajtásával (mivel a jelzett anyagok jelentős része műszaki-gazdasági jellegű) tömörítő szolgálatot szervezni aktív és passzív információs feladatkörrel.

Ezek a kormányzati – nemzetközi anyagok sokszor kutatóintézeti-igazgatási információs értékűek.

AZ OSzIR RENDSZER-FELELŐSSÉGÉNEK KÉRDÉSE

A fennálló rendelkezések, némi egyszerűsítéssel, a könyvtári szakmai irányítást és vele a felügyeletét is a Kulturális Minisztériumra (KM), a szakirodalmi tájékoztatás elvi irányítását pedig az OMFb-re ruházzák. Az OSzIR-ral és a NTMIR-rel kapcsolatos feladatok, ill. az ezeket érintő eddigi állami szintű állásfoglalások növelték az OMFb felelőségét. Kisebb mértékben adott ez a nehézség a KM és OM (Oktatási Minisztérium) vonatkozásában is. Az oktatási intézmények az OM irányítási és fenntartási rendszerébe tartoznak. Az egyetemek és főiskolák oktatási-kutatási belső szervezete a tanszékitől „intézeti” jelleg felé alakul. Adataink vannak arról, hogy a felsőoktatási intézmények könyvtárai nyomon követik ezt a változást (a központi könyvtárak egyidejű erősödésével). Az oktatás súlya tehát nő az információellátás szervezetében. Ez óhatatlanul egyeztetést kíván a KM és az OM között is.

Egyes vidéki felsőfokú intézmények könyvtárai – és fokozatosan információs állomások is – más műszaki-gazdasági nagykönyvtárak hiányában – regionális OMKD jellegű szolgáltatásokat látnak el. Ez a tény növeli az OMFB-OMKDK érdekelttségét.

Az említettek és ezek továbbgondolása alapján személy szerint úgy gondolom, hogy a fejlődés jelen szakaszában egy Országos Szakmai Információs Rendszer koordinációs jogköre és felelőssége az OMFB-t illeti, a hazánkban más területeken is kialakult kettős, ill. többszörös ágazati és szakmai felügyelet intézményesítésével.

A fenntartói felelősségnek és jogkörnek, sőt bizonyos esetekben – a teherviselés jogán – más főhatósági ágazati felügyeletének is, intézményesen érvényesülnie kell.

Célszerű egyébként a felügyeleti-koordinációs vonatkozásokat összes tényezőikkel együtt vizsgálni: egyes alrendszerek pl. bizonyos NSIR-ek, de néha még NÁTMIR-ek (Nemzetközi Ágazati Információs Rendszer) is, központi dotációval jönnek létre. Nem közömbös a dotáció odaítélése. Célszerű az elvek konfrontációja mellett a tényleges érdekek egyeztetése is. A dotációk általában egyébként is létesítés célú dotációk. A későbbiek során, amennyiben a feltételezett objektív szükségszerűség tartósan is fennáll, a szolgáltatási költségeknek – nem haszoncélú alapon – fedezniük kell a ráfordításokat.

A KM-OM-jellegű felsőoktatási könyvtárak mint információs intézmények – talán a tanszéki-intézeti célú szolgáltatásoktól eltekintve – egyébként sem eléggé alkalmasak a személyre és tárgyra szabott, bár minőségi, de mégis gyorsaság-igényű tömegszolgáltatásokra.

A városi-megyei könyvtárak jelenleg még nincsenek felkészülve – ellentétben jónéhány külföldi megfelelőikkel – szelektív információ-szolgáltatásokra.

A regionális információ, tehát az ország és vele az érdekeltek nagyobbik része, érdekei a Rendszeren belül a távlati tervezés első szakaszában nem KM-koordinációt javallnak.

A kialakítandó egységek és szolgáltatásaik mindenképpen központi forrásokból történő létesítési dotációt igényelnek, akár a speciális, akár az ágazati alrendszerhez tartozás jellemzi döntően őket.

A KUTATÁS-FEJLESZTÉS TÍPUSÚ INFORMÁCIÓK ÉS PRIMÉR ANYAGAIK KAPCSOLATA AZ INFORMÁCIÓÉRTÉK SZEMPONTJÁBÓL

E fejezet anyaga részletes elemzést kívánna. Most csak a gondolatmenetét jelzem. Népgazdasági szükséglet a kutatási eredmények termelőerővé válási folyamatának felgyorsítása. Elsősorban az ágazati főhatóságok értékelik újra, költséghasznos szemléletben, az általuk kezdeményezett kutatások hatékonyságát. Ezzel eleget tesznek egy felsőbb, területüket is érintő elvárásnak, melynek kialakulásában egyébként megelőző kritikáikkal maguk is részesek voltak.

A kérdés kettős összetevőjű:

- hogyan lehet a kutatási-fejlesztési tevékenységet megfelelőbb információs előkészítéssel hatékonyabbá tenni,
- hogyan lehet az így létrejött kutatásokat a megvalósítási területeken jobban hasznosítani.

A kutatási-fejlesztési (KF) tevékenység információs előkészítésében – a hagyományos dokumentumok mellett – külön hangsúlyt kapott a KF-jelentések hasznosítása, magában a KF-jelentések létrehozásában. Hozzátehetem: egy-egy ágazaton, sőt intézményen belül, súlyos következményei lehetnek (és vannak is) saját eredményeik nem ismerésének.

A KF-tevékenységek hatékonysága nemcsak nyilvántartási kérdés, nagymértékben függ a kutatás-fejlesztés egész mechanizmusától.

A kutatási koncepció (az országos koncepciótól függően: ágazati) főhatósági és kutatóhelyi. Főhatóság nélkül nem lehetséges a kutatóhelyi sem, a főhatósági azonban nem mindig létezik.

A kutatóhelyi kutatási koncepció alapvetően a felső szintű, ill. a megrendelői szintű koncepciókat, vagy szempontokat elégíti ki. Számolni kell azonban a megrendelői szempont korlátaival. A kutatóhely a maga szakterületének szellemi gazdája. Lehetnek azonban olyan esetek is, amikor a kutatóhelyek a megrendelőknél jobban ismerik mind az irányokat, mind pedig a részleteket. A kutatóhelyieknek a saját kezdeményezésű kutatásaihoz meg kell teremteni, alapszabályilag is, a kockázat pénzügyi alapját.

Úgy tapasztaltam egyébként, hogy egy céltudatos kutatóhelyi-ágazati információs intézmény viszonylag nagyobb szabadsággal és kisebb ráfordításokkal, sokszor éppen a fenntartó intézmény munkatársai szabad kapacitásával, lényeges eredményeket érhet el kutatást kiegészítő szerepkörben, amennyiben a dokumentáció-információ nemcsak előkészíti, hanem megrendelőik gyorsabb és párhuzamos tájékoztatásával ellenőrizhetővé teszi, sőt helyettesítheti a kutatások egy részét.

Kutatóhelyek. Nem érintve az alapkutatások területét, megvizsgálandónak érzem, nincs-e az ágazati-intézeti kutatóhelyek rendszere kissé felhígítva; nem volt-e egyirányú a fejlesztés. Magukban a kutatóintézetekben is elkülönülnek a kutatási és szolgáltatási jellegű tevékenységek. Ez érződik a jelenségek metodikai-tartalmi-alaki színvonalán is. Vannak törekvések a szolgáltatási elemzések szektorának elkülönítésére, leválasztására, ágazaton belüli átcsoportosítására. Az intézeti információs szervezetek számára lehetőségek nyílnak szakkádereik kiegészítésére a felszabaduló kutatói létszámból.

A kutatóhelyekre telepített programirodák, projekt-csoportok létrejötte is tükrözi az átmeneti helyzetet.

A kutatási rendszerben az egyetemi/főiskolai kutatási tevékenység szerepe – irányítottan és belső fejlődésüket tekintve is – nő; éppen a kutatóintézetekkel szemben. Az egyetemi intézetek már előbb is jelzett növekvő szerepe tükrözi a jelen fejlődést – és a külföldön sokhelyütt jól bevált rendszert. Ugyancsak növekvő szerepkört tölthetnek be a vállalati kutatóhelyek.

A kutatások kivitelezése. A kutatások nem mindig felelnek meg a megrendelők és a dokumentálhatóság igényeinek. A megrendelők rövidebb, tömörebb, a döntéseket jobban megalapozó jelentéseket várnak.

Ismerek nemzetközi rangú kutatóintézeteket, melyek jelentései nem haladhatják meg esetenként az 50 oldalt. A vezetők – és a kutatásnyilvántartó helyek – a jelentésben közölt, de önállóan is kezelhető 2–4 oldalas tömörítvényt kapnak a fontosabb eredményekkel, ábrákkal, adatsorokkal, mindenkor azonos szerkezeti kivitelezésben. A report

második fele az ábrákat és táblázatokat, az irodalmat közli. Ez a korlátozott terjedelem azt is lehetővé teszi, hogy a report egyetlen mikrofilmlapon elférjen. A tömörségi előírások feltételezik, hogy a szerző a szakterület szabványosított nyelvén fogalmazzon. A jelentések alaki elrendezése megkönnyíti a gépi leolvasást és elemzést. A fent jelzett 2–4 oldalas report-összefoglalásokat egyes szakfolyóiratok szerzői tömörítvényekként rendszeresen közlik állandó rovataikban.

Gyökeresen megjavítandó a kutatási jelentések anyanyelvi, idegen nyelvi és bibliográfiai kultúrája.

Számos esetben kívánatos lenne, hogy a „jelentések” színvonala elérné dokumentációs megfelelőik színvonalát.

Faktográfiaiak. A grafikus és numerikus ábrázolások és fejlődési soraik adatmegjelenítő és továbbítható módon történő használata, de még inkább létrehozása és folyamatos gondozása információügyünk egyik súlyponti kérdése. Való igaz, hogy az ezeket megalapozó elemzéseket és szolgáltatásokat rangos kutatóüzemek – pl. az NDK-ban az Ardenne-Intézet – végzik; tény, hogy ezeknek a faktográfiaiaknak eseti és rendszerszemléletű létrehozásához az alaptudományokban és a szakterületeken is képzett, több nyelvet ismerő, szerkesztésben jártas, dokumentációra is orientált munkatársak kívántatnak; de ugyanolyan tény, hogy ennél az anonim tevékenységnél sokszor kisebb megalapozással, kevesebb munkával, nagyobb tudományos és társadalmi elismerést lehet elérni.

Átgondolt kiadási politika. Primér dokumentumaink – mint kiadási termékek – a súlyponti teljesség, egy adattári, terminológiai, bibliográfiai új profil megteremtése szempontjából, éppen a jobb dokumentálhatóság érdekében, tartalmilag és alakilag újraértékelendők.

NÉHÁNY KUTATÁSNYILVÁNTARTÁSI SZEMPONT

Szükség van a külföldi kutatások nyilvántartására is. Az NTMIR rendszerében mikrofilmlapon be kell szereznünk a KGST-országok meghatározott időszakról kezdve készített kutatási jelentései nagy részét. Az ágazati információs rendszerekre itt feladatok hárulnak. Ezek állománya tárgya lesz az országos kutatásnyilvántartásnak.

A nagy nemzetközi szakmai egyesületek közül számosan adják ki, éppen mikrofilmlapon kutatási jelentéseiket. Ezek központi tárolására, feltárására, forgalmazására az OMKDK hasznos kezdeményező munkát végzett. Külföldi ágazati, vagy szakmai intézmények éves vagy többéves kumulálásban kiadják kutatási jelentéseik indexeit. Ezek kezelése hazánkban ágazati feladat, de legalább az indexek részei az OSzIR-nek; a megismerhetőség és megközelítés csatornáit kialakítandók.

A hazai kutatások nyilvántartási rendszere központi feladat és vitatéma. Az országos kutatásnyilvántartás, különösen gépesítés esetében, indokolhatja néhány főhatóság tartózkodását saját alrendszer kialakításától. A részterületi, különösen fejlesztési, sőt végrehajtási szintű vizsgálatok jelentései azonban elsődlegesen ágazati-alágazati-középirányítószervi nyilvántartást igényelnek. Az NTMIR, ill. az OSzIR rendszerében azonban a központi nyilvántartásokból mindenképpen jelzetten elérhetőeknek kell lenniük a keresett ismeretterületek feltételezett feltáróhelyeinek és rendszereinek.

SZÁMITÓGÉPES RENDSZER TERMINOLÓGIA, REPROGRÁFIA, MIKROKÉPTECHNIKA

Az OSzIR nemzetközi és hazai kapcsolatai feltételezik korszerű számítógépes információrendszer megteremtését és működését. Eltekintve azonban attól, hogy maga a gépi technika napjainkban is gyorsan fejlődik, anyagi korlátaink miatt sem tudunk megalapozatlan beszerzésekkel túl gyorsan nagyobb hibákat elkövetni. Meg kell látnunk, hogy nem minden terület, még csak nem is minden kutatási terület szorul rá számítógépes információra.

Az információt felhasználók nagyobb tömege az érdeklődés tárgyát és szintjét tekintve, nem utolsósorban azonban pénzügyi korlátok miatt, nem szolgálható ki számítógépes rendszerben.

A „tömegek tömeginformációjá”-nak eseteiről és rendszeréről másutt részletesen kívánok szólni; ide számíthatom egyébként általában a nagykönyvtári területeket, legtöbbször még a felsőoktatási intézmények hallgatóit is.

Egyetértve több hazai szakértővel, úgy gondolom, hogy a jelen átmeneti-előkészítési időszakban a meglévő, általában részterületeken kialakított és kereskedelmi forgalomban beszerezhető mágnesszalagos stb. szolgáltatásokat kell megrendelni, és ezeket nagy külső számítógépbázisaink pl. SzÁMOK közreműködésével hozzáférhetővé tenni.

Az első időkben az információk lehívására a vásárolt mágnesszalagok eredeti nyelvű keresőfogalmi is megfelelnek. Meg kell azonban kezdenünk egy teljes információs teaurusz kidolgozását. Az ezt megelőző részterületi terminológiai vizsgálatokat a TPB tegye a kutatóintézetek kiemelt kutatási feladatává. Az NTMIR-ben a „Rubrikátor” részterületi teauruszainak hasznosítása az egyes nyelveken csak az 1980-as évek közepe táján lehetséges. Az ágazati-részterületi teauruszok kidolgozásában a Koordinációs Központoknak már ennél előbb is fontos szerepe lehet. Fennáll azonban az elvi nehézség egyfelől a szakterületektől kiindulva kell kezdeni a nagyteaurusz megteremtését, másfelől a nagyteaurusz koncepcionális rendszere nélkül csak nagyon sokára jöhetnek létre kompatibilis részterületi információs nyelvek. Azt hiszem ebben az esetben a TPB-nak kell kezdeményező és koordináló szerepet vállalnia az érintett országos hatáskörű szervek munkájának hatékonyabbá tételére. Közben gondolni lehet az ETO számítógépes alkalmazására is.

A nemzetközi információs rendszerekben ugyanakkor a hagyományos jelzésrendszereken keresztül is megvalósul (esetenként kiegészítve a számítógépes feldolgozással) a kutatási-fejlesztési tevékenység eredményeinek jeladása.

A primer anyagok forgalma minden rendszerben feltételezi mikrotechnika és reprográfia igénybevételét. Ez azonban elvileg már jelen technikai szintünkön is lehetséges. Szükséges a megfelelő gépi bázis bővítése. E géppark nem avul el előbb, mint ahogy a számítógépes rendszer élővé válik.

A reprográfiai és mikroképtechnikai szolgáltatások gépi bázisára minden rendszerben szükség van.

CSENDES Béla

Az országos információs rendszer könyvtár- és tájékoztatásügyünk legfontosabb kérdése és a közeljövőben is az marad, írja a szerkesztő DÚZS János cikkének előszavában. Megállapításával teljes mértékben egyetértek, ezt bizonyítja a Könyvtári Figyelő 1978. évi első számában megjelent tanulmányom is a Tudományos Tájékoztatás Országos Rendszeréről.

DÚZS János cikkében a szakmai információs rendszer koncepciójának kialakítására tett erőfeszítésekről számol be. Saját közleményemben viszont a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtárának a Kémiai Szakirodalmi Kooperációs Körben kifejtett tevékenységének tapasztalatai alapján a csont- és hályogkovács biztosságával és segítőkészségével összeállított konkrét javaslataimat terjesztettem elő a kutatás-fejlesztés és termelés, valamint a népgazdaság néhány egyéb fontos területének információ-ellátására vonatkozóan. Lehet, hogy javaslataim az informatika vagy rendszerelmélet szempontjából nem kifogástalanok, de kétségtelen, hogy kb. 15 éves aktív kutatói tevékenység után ugyancsak közel 15 éves könyvtári tájékoztató gyakorlatom tapasztalataira épültek. Személyes élményem volt tehát mind a tudományos tájékozódás igénye, mind pedig az információs igények kielégítésére alkalmas szolgáltatások megszervezésének öröme.

DÚZS János az OSzIR koncepció kialakításának szükségességét a párthatározatokkal indokolja. Az országos szakmai információs rendszer kialakítása valóban társadalmi szükséglet. Már a 60-as évek elején megállapította, hogy „az egyszer már elért, de időközben feledésbe merült tudományos eredmények újrafelfedezése a kutatásra fordított szellemi és anyagi erőforrások közel 50%-át emészti fel.” A kutatás-fejlesztés információ-ellátásának jelentőségét pénzben is ki lehet fejezni akkor, ha figyelembe vesszük a népgazdasági szinten kutatásra fordított összegek milliárdos nagyságrendjét.

Hozzászólásom tulajdonképpen nem DÚZS János cikkének szól, hanem az OSzIR koncepció előkészületi munkáinak. Magam is részt vettem a bizottságok munkájában, megismertem azok munkamódszereit, de nem ismerem eléggé az eredményeit. Ezeket a szóban forgó közlemény alapján próbálom értékelni.

A II. részből kiderül, hogy a fejlesztési koncepciók kidolgozását az OMFB illetékes koordinátorának irányításával külön „irányító és szintetizáló” bizottság végezte. A munkamódszereket külön „módszertani” bizottság dolgozta ki, és külön speciális munkabizottságok jöttek létre a koncepció egyes elemeinek kidolgozására.

Véleményem szerint a feladat fontossága ellenére az előkészítésre létrehozott apparátus túlméretezett, és nagysága egyik legkomolyabb akadálya volt a hatékony munkának. A munkamódszer hibájának tartom azt is, hogy a bizottságok tevékenységüket nem alapozták meg a koncepció kialakításának alapelveiről szóló döntésekkel, hanem a kiadott segédletek: a korábbi OMFB tanulmányok, NTMIR dokumentumok, un. „kék füzetek” alapján azonnal részletkérdések megoldásáról kezdtek vitatkozni és tettek egymásnak ellentmondó javaslatokat. Ugyancsak elvi hiba, hogy a gyorsabban, nehezebben végrehajtható koncepciókialakítás és fejlesztési program eredményeképpen létrejövő informá-

ciós rendszer csak a 80-as évek derekán kerül működésének hatékony szakaszába – a tervek szerint. Az OSzIR szolgáltatások megindulásáig hátralévő közel egy évtized információs igényeinek kielégítéséről ki fog gondoskodni?

A bizottságok munkájának eredményét konkrétan „A fejlesztési koncepció kidolgozásának első szakasza,„ című fejezet foglalja össze. Ebben 10 részterület téziseinek címe található, amelyek még távolról sem fogják át az egész koncepciót. Ha a tézisek terjedelme egyenként nem is haladja meg a 10–20 oldalt, a teljes koncepció nyilván ezek többszöröse, több száz vagy ezer oldal terjedelmű lehet. Szerintem az ilyen terjedelmű tanulmány már nem tekinthető koncepciónak. Ezt lehet részletes fejlesztési tervnek, vagy végrehajtási utasításnak tekinteni, de véleményem szerint a koncepció csak a cél megvalósításához vezető elvek, szempontok gyűjteménye lehet, amelyeket különböző körülmények között különbözőképpen kell konkretizálni. A koncepció megfogalmazásának az a legnagyobb nehézsége, hogy nem lehet túlságosan részletes, mert akkor megfosztja a végrehajtó szakembert a saját kezdeményezésének lehetőségétől, viszont nem lehet túlságosan általános sem, mert akkor semmitmondó és nem ad elég támpontot a koncepció egységes végrehajtására.

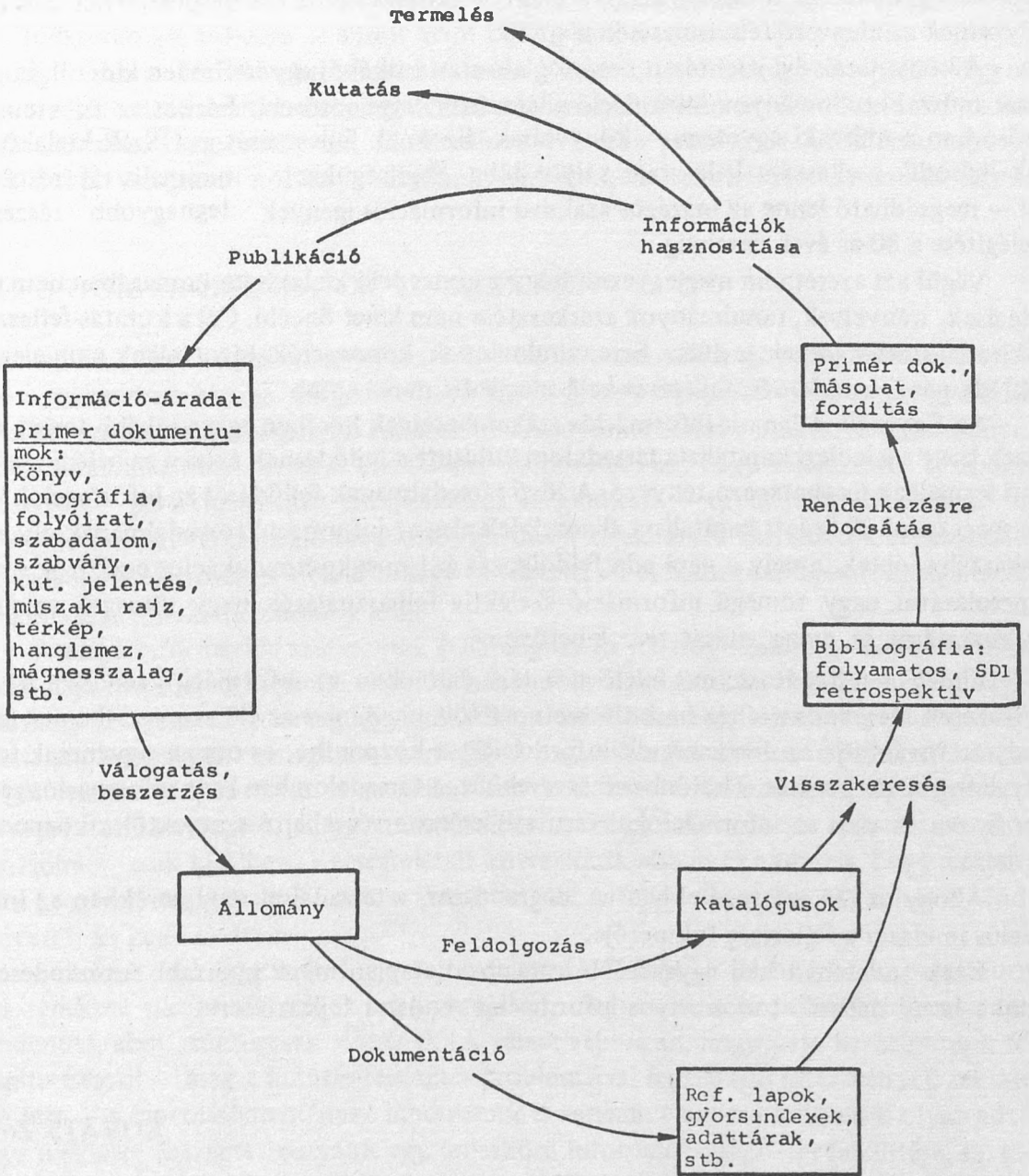
Szó van a koncepció kialakításának előkészületei között néhány vitatott és kialakult szempontról is. A korszerű szakmai információellátásra vonatkozó megállapításokat azonban sajnálatos módon elavultnak tartom. Azok lényegében nem tartalmazznak egyebet, mint a könyvtári tevékenység „klasszikus,„ megfogalmazását: a dokumentumtárak létrehozását, vagyis a dokumentumok gyűjtését, továbbá azok dokumentációs és információs feldolgozását, végül szolgáltatás címén a rendelkezésre bocsátást. Hogy mindezt integráltan és koordináltan kell végezni, az valóban korszerű vonása a javaslatnak, de sajnos nem újdonság. Ezen a téren a 17/1976-os Könyvtári Törvény előtt már az állománygyarapítás koordinálását szabályozó 131/1968-as MM. rendelet is megtette a kezdeményező lépéseket.

Sajnálatosnak tartom, hogy az OSzIR koncepció előkészületei közben lezajlott hosszúságú viták során sem sikerült feloldani a tájékoztató intézmények és könyvtárak közt mesterségesen fenntartott ellentéteket. A különböző szaktárcák tájékoztató intézményei többnyire országos szintű dokumentációs tevékenységet végeznek, de általában nem hajlandók a feltárt primér dokumentumok rendelkezésre bocsátásával foglalkozni. Ezt méltóságukon aluli feladatnak tekintik, és munkamegosztásra hivatkozva a szakkönyvtárakat legszívesebben eltiltanák a bibliográfiai, információkereső tevékenységtől, mert azt maguknak szeretnék kisajátítani.

Véleményem szerint a korszerű tájékoztató intézménynek nem szükségszerű ismérve a dokumentációs tevékenység. Jeladó információk, folyamatos, illetve retrospektív bibliográfiák összeállítására más intézmények dokumentációs kiadványait is felhasználhatja. Az érdemi információs tevékenység a primér dokumentumok rendelkezésre bocsátásával kezdődik, és szükség szerinti magyarra fordításával végződik. A korszerű tájékoztató intézmények alapvető feladata az információk közvetítése az információkat termelő intézményektől a felhasználókig.

A tájékoztató intézmények egymáshoz viszonyított helyzetét a mellékelt ábra alapján ítélni lehet meg leginkább.

A tudományos-műszaki információk áramlásának modellje (spirál)

Az önmagába visszatérő görbe nem kör, hanem spirál, és az információ folyamatát ábrázolja

DÚZS János cikke a kialakult szempontok, vagyis a bizottságok munkájának eredményei között említi meg azt az álláspontját, hogy maximálisan 20–25 intézményt kellene koordináltan és koncentráltan fejleszteni az első időszakban. A második szakaszra hagyná a kutató-fejlesztő tevékenységet folytató intézmények szakkönyvtárainak – beleértve az egyetemi és főiskolai könyvtárakat – fejlesztését. Ez a megállapítás a jelenlegi helyzetnek az alapvető félreismerésén alapszik.

A könyvtárak évi jelentéseit összefoglaló statisztikából egyértelműen kiderül, hogy a hazai műszaki-tudományos információ-ellátásának legjelentősebb bázisai az egyetemi – elsősorban a műszaki egyetemi – könyvtárak. Ezeknek fejlesztését az OSzIR kialakításának második szakaszára halasztani súlyos hiba. Segítségükkel – minimális ráfordításokkal – megoldható lenne az országos szakmai információs igények legnagyobb részének kielégítése a 80-as évek derekáig.

Végül azt szeretném megjegyezni, hogy a koncepció kialakítása önmagában nem cél. A tézisek, irányelvek, tanulmányok szerkesztése nem lehet öncélú. Cél a kutatás-fejlesztés szakirodalomellátásának javítása. Erre tanulmányok, koncepciók, bizottságok nem elegendők. Ide pénz, intézkedés, fejlesztés kell, mégpedig minél előbb.

Az Egyesült Államok információs szakembereinek körében egyre inkább terjed az a nézet, hogy a jelenlegi kapitalista társadalom túljutott a fejlődésnek azon a szintjén, ahol az ipari termelés a meghatározó tényező. A jövő társadalmának fejlődését az információk fogják megszabni. A fejlett kapitalista államok jelenleg az információ forradalmának olyan új szakaszába léptek, amely a gépi adatfeldolgozás és tömegkommunikációs eszközök összekapcsolásával nagy tömegű információ szelektív felhasználását, nagy tömegek egyidejű tájékoztatását és mozgósítását tesz lehetővé.

Ennek a felfogásnak megfelelően a társadalomban az információs rendszer az élő szervezetek idegrendszeréhez hasonló szerepet tölt be. Amint az élő szervezetben az idegrendszer továbbítja az érzékszervek információit a központba, és onnan ugyancsak idegpályákon jut az utasítás a különböző szervekhez, a társadalomban is az információs rendszer hozza és viszi az információkat és utasításokat a végrehajtó szervektől a központig és vissza.

Ahogy az élő szervezetekben az idegrendszer, a társadalmi rendszerekben az információs rendszer a fejlettség fokmérője.

Ezek tudatában kell egyszerűbb koncepció alapján minél gyorsabb intézkedéseket tenni a hazai műszaki-tudományos információs rendszer fejlesztésére.

KOVÁTS Zoltán

A tájékoztató tevékenységgel foglalkozó különböző intézményekben működő szakemberek körében napjaink sokat vitatott kérdése a szakmai információs rendszer fejlesztése. Időszerűségét fokozza – amint arról DÚZS János cikke is tájékoztatást ad, – hogy jelenleg folyik az OMFIB irányításával az országos koncepció kidolgozása. Attól függően, hogy a tájékoztató munka mely területén, vagy melyik intézményében kerül sor a kérdés megbeszélésére, rangsorolódnak, ill. kerülnek előtérbe problémák, problémacsoportok. Ezek közül válogatva néhány, általunk lényegesnek ítélt kérdést kívánunk felvetni.

KÖZPONTOK ÉS HÁLÓZATOK FEJLESZTÉSE

DÚZS János cikkében a fejlesztést – tájékoztató intézményekre vonatkoztatva – három szakaszban vázolja. Magától értetődik, hogy egy fejlesztési program megvalósítása bizonyos szakaszosságot igényel, azonban véleményünk szerint a szakaszosságot időbeli és térbeli kombinációban kellene kialakítani. Konkrétabban: nagy tájékoztató központok fejlesztése – pl. automatizált szolgáltatások megindítása – egyidejűleg szükségessé teszi a szolgáltatásokat felhasználó-továbbító, un. helyi tájékoztató szervezetek fejlesztését is. A felvevőkészség növelése nélkül a nagy befektetéssel előállított központi szolgáltatások hatékonysága rendkívül alacsony lesz.

A helyi információs szervezetek (többségükben jelenleg szakkönyvtárak) fejlesztési problémája nemcsak a kapacitásnövelés, hanem bizonyos funkcióátalakítás is. A helyi információs szervezetek jelenleg ugyanis főként saját bázisból, saját feltárásból próbálják felhasznalóik igényeit kielégíteni, a meglévő hagyományos módon előállított központi szolgáltatások igénybevétele is meglehetősen korlátozott. Jellemző a helyi tájékoztató szervezet tevékenységére, hogy működésében a nagy tájékoztató szervezetet próbálja másolni – csak kicsiben. Kétségtelenül közrejátszik ebben az a tény is, hogy az igényeket a központi szolgáltatási rendszer nem fedi le. A fejlesztés szakaszait tehát minden szinten ki kell alakítani.

Felmerül az a kérdés is, hogy vajon teljesnek ítéltető-e jelenleg a szakmai információs rendszer alkotó elemeinek szempontjából, megvannak-e az információs szervezetek mindenütt, ahol szükségesek lennének. A válasz sajnos az, hogy nem beszélhetünk teljes kiépítettségről – még a kutatás-fejlesztés problémáival foglalkozó intézmények tekintetében sem – a láncolatban hiányzó láncszemek is vannak. Nem rendelkezünk olyan adattal, hogy mekkora összeget igényelne egy teljeskörű információs rendszer felállítása, ill. kiépítése, de hozzá kell tenni, hogy azt sem mértük még fel, hogy milyen veszteséget jelent a központi információs szolgáltatások fel nem használása a közvetítő hálózat gyengesége miatt.

NEMZETKÖZI RENDSZEREKHEZ VALÓ KAPCSOLÓDÁS

A KGST tagországok által létrehozott Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer (NTMIR) kiépítése, automatizált szolgáltatásainak előkészítése – amelyben több hazai tájékoztató intézményünk is részt vesz – olyan stádiumban van, hogy a rendszer több alrendszere belátható időn belül működni kezd. Foglalkozni kell – a hazai szakmai információs rendszer fejlesztésének függvényében is – az NTMIR-ből származó automatizált szolgáltatások felhasználásának, hazai alkalmazásának kérdéseivel is. E kérdésben nagyon átgondolt és tervszerű együttműködésre és koordinációra van szükség azon intézmények között, amelyek részt vesznek a rendszerben, de országos szinten is.

A tájékoztató szolgáltatások fejlesztési programjának kidolgozása során felmerül – az NTMIR-en túlmenően – egyéb nemzetközi rendszerekhez való kapcsolódás, ill. nemzetközi vagy nemzeti információs szolgáltatások átvétele, a hazai szolgáltatás rendszerbe való beépítésének, ill. az ezzel kapcsolatos problémák és megoldásuk kérdése. A mezőgazdasági és élelmiszeripari ágazat szakmai-szakirodalmi információs szolgáltatásrendszerének fejlesztése is lehetséges a fent említett nemzetközi adattárak beépítésével. Jelenleg az ágazat központi szakirodalmi tájékoztató szolgáltatásainak alapját képező információs bázis főként a MÉM Információs Központja (AGROINFORM) dokumentumgyűjteménye, ill. az ebből saját feltárás útján létrehozott információs adattár.

E szakterületen nemzetközi viszonylatban léteznek, vagy a megvalósulás stádiumában vannak olyan automatizált tájékoztató szolgáltatások, amelyek beépítésével, ill. felhasználásával – elsősorban az NTMIR, AGRIS (Agricultural Information System) és az FSTA (Food Science and Technology Abstracts) szolgáltatásairól van szó – lényegesen növelhető lenne a bibliográfiailag ellenőrzött terület, relevánsabbá tehető az információs igény kielégítése.

A jelzett információs szolgáltatások más információkereső nyelvet használnak (külön-külön is), mint amit az AGROINFORM jelenleg használ. Az információkereső nyelv, ill. az osztályozó rendszer átalakítása, kompatibilissá tétele, az ehhez szükséges munkálatok költségei, az adaptáció költségei a létrehozott központi szolgáltatást, ill. szolgáltatásokat olyan mértékben megdrágítják, hogy ha ezt a szolgáltatás árában teljes egészében kifejezésre kell juttatni, alig akad felhasználó, aki meg tudja venni. Egyrészt tehát központi fedezetből kell biztosítani a szolgáltatás megvételét, másrészt pedig növelni kell a felhasználói kört (terhek megoszlása).

MŰSZAKI ELLÁTOTTSÁG – JELEN HELYZET ÉS A SZÜKSÉGES FEJLESZTÉS IRÁNYA

Országunk hardware és software ellátottsága jelen állapotában nem elégíti ki egy átfogó információs rendszer ilyen irányú igényeit. Nevezetesen:

Esetleges, a különféle tájékoztatási célokra alkalmazott számítástechnikai eszközök kiválasztása. Ez a helyzet nem teszi lehetővé egységesen alkalmazható eljárások kialakítását, ami részben párhuzamosan folyó fejlesztési és működtetési munkákhoz vezethet, részben – más területeken – kapacitáshiányt idéz elő.

A már kialakult rendszerekről általában elmondható, hogy egy-egy részfeladat ellátására készültek, olyan komplex szolgáltatásokra, amelyekre az OSZIR építhetne: nem alkalmasak.

Az eddigi hardware-beszerzések nemigen voltak tekintettel a szakmai tájékoztatási célokra, nincs az országban megfelelő minőségű és mennyiségű, különleges jelkészlettel dolgozó (latin és cirill abc, kémiai, matematikai jelek, stb.) input és output periféria.

A műszaki ellátottság tárgyalásához feltétlenül idekívánkozik az „informatikai software” kérdése. Ez a fogalom a szokásos software (program) ellátáson túlmenően magába foglalja az információkereső nyelvet, a teauruszokat, az egyöntetűen alkalmazható szabványokat és módszertani előírásokat. Ezek tekintetében is elmondhatjuk, hogy az országban általában csak helyi célokat szolgáló, országos használatra nem alkalmas információkereső nyelvek alakultak ki. A koordináció teljes hiánya viszont oda vezetett, hogy míg számos szakterület egyáltalán nem, addig mások többszörösen, – egymásról nem is tudva – alakították ki teauruszukat.

A felvetett gondolatok vázlatosak, részletes kifejtésükre ehelyütt nincs mód. Világosan látszik azonban, hogy a koordináció kialakítása szükséges. Előretekintve, mind a műszaki fejlődés üteme, mind a felhasználói igények növekedése arra mutat, hogy kívánatos célállapot egy olyan tájékoztatási hálózat, amely néhány nagy adatbázisra telepített terminálokból áll. Ez a hálózat alkalmas a külföldi adatbázisok termékeinek átvételére és hasznosítására, valamint hazai anyagunkból az olyan output elkészítésére, amelyet a csatlakozó külföldi rendszerek fogadni tudnak.

A KOMPATIBILITÁS KÉRDÉSE

A műszaki ellátottság kérdésének tárgyalásakor eljövendő célként beszéltünk az országos tájékoztatást szolgáló számítógéphálózatról, on-line csatlakozó terminálokkal. Közismert, most nem részletezett okokból ez valószínűleg csak a távolabbi jövőben fog kialakulni.

Addig, míg ennek az ideális állapotnak az anyagi-műszaki-szellemi feltételei nem adóttak, valamiféle átmenetet kell kialakítanunk, amely átmeneti állapotú rendszer elemei egyrészt kielégítik az eddig fellépő igényeket, másrészt felkészülnek az egységes rendszerre való szerveződésre. Teljes kompatibilitásról, mint követelményről, csak ekkor beszélhetünk.

A felkészülés szakaszának végére kell a technikai-technológiai munkákat teljesen egységes alapokra helyezni. Jelenleg elképzelhetetlen az, hogy a sokféle, már működő, vagy hamarosan működési szakaszba lépő információs szolgáltatás „egy csapásra” azonos softwar-rel dolgozzon.

Fokozatosan, az egységes rendszer érlelődésének időszakában kellő, átgondolt koordinációival el kell érniük, hogy az újonnan beinduló információs szolgáltatások (ide értve az NTMIR alrendszerek hazai munkálatait is) egységes „informatikai software” alapján dolgozzanak. A már működő rendszerek a későbbiekben saját érdekükben fognak csatlakozni egy, a saját életképességét világosan bizonyítani tudó rendszerhez.

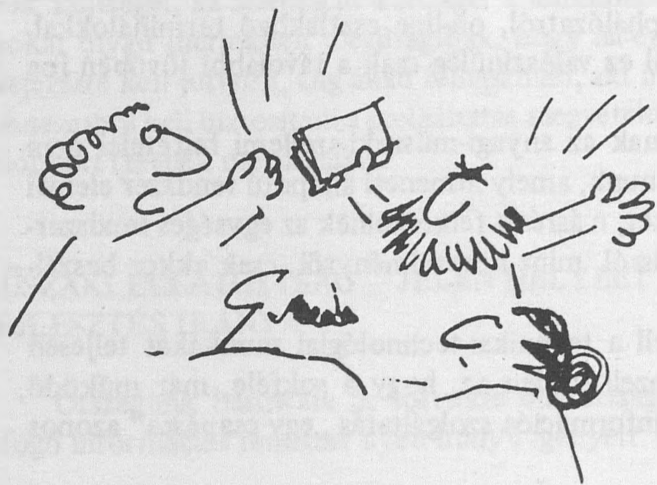
Jelenleg tehát csak ezután szervezett adattárak és szolgáltatások műszaki eszközeinek kompatibilis kialakítására kell koncentrálnunk, ennél többre pillanatnyilag nem törekedhetünk a feltételek hiánya miatt. Amíg az integrált, országos információs rendszer nem alakul ki, addig a fizikailag más-más helyen tárolódó, valamilyen információkeresésre egyaránt releváns dokumentumokhoz csak minden rendszerhez külön intézett – esetleg másképp fogalmazott – kéréssel juthatunk hozzá.

AZ INPUT ELŐKÉSZÍTÉSE, SZAKEMBERKÉPZÉS

Az automatizált tájékoztatási rendszer inputja szigorúan formalizált. Ez vonatkozik mind az alakjára – lyukasztási bizonylatként használható input-lap –, mind a feltárás egységes szemléletére és rögzített szókincsére.

Az OSzIR koncepció fontos feladatként tűzi ki az informatikai szakemberek képzését. Ez az interdiszciplináris terület megköveteli a könyvtári szakmunkák, a dokumentációs módszerek, a számítástechnika és a rendszerszervezés ismeretét. A képzést posztgraduális jelleggel, tehát már egy diploma birtokában nyújtják. E széles skálájú ismeretekre szükség is van. Nem szabad azonban megfeledkezni az olyan szakember-gárda kiképzéséről sem, akik az input előállítását fogják végezni. Valamilyen oktatási forma keretében ez a kérdés is rendezésre vár.

BILLÉDI Ferencné–DOMOKOS Miklósné

A Chalmers University of
Technology könyvtárának útmutatójából